

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION

B. Com. Part I

**Ability Enhancement
Compulsory Course (CBCS)**

(Compulsory English)

English for Business Communication

(Academic Year 2019-20 onwards)

(Semester I and II)

Copyright © Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur. (Maharashtra)
First Edition 2019

Prescribed for **B. Com. Part I**

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form by mimeography or any other means without permission in writing from the Shivaji University, Kolhapur (MS)

Copies : 1,000

Published by:

Dr. V. D. Nandavadekar
Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur-416 004.

Printed by :

Shri. B. P. Patil
Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur-416 004

ISBN- 978-81-8486-494-6

- ★ Further information about the Centre for Distance Education & Shivaji University may be obtained from the University Office at Vidyanagar, Kolhapur-416 004, India.
- ★ This material has been produced out of the Developmental Grant from UGC, Distance Education Bureau, New Delhi.

**Centre for Distance Education
Shivaji University, Kolhapur**

■ **ADVISORY COMMITTEE** ■

Prof. (Dr.) D. B. Shinde
Vice-Chancellor,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) D. T. Shirke
Pro-Vice-Chancellor,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) M. M. Salunkhe
Former Hon'ble Vice-Chancellor,
Yashwantrao Chavan Maharashtra Open
University, Nashik.

Prof. (Dr.) K. S. Rangappa
Former Hon'ble Vice-Chancellor,
University of Mysore

Prof. P. Prakash
Additional Secretary,
Distance Education Bureau,
University Grants Commission, New-Delhi.

Prof. (Dr.) Cima Yeole
Git Govind, Flat No. 2,
1139 Sykes Extension,
Kolhapur-416001

Dr. Smt. Bharti T. Patil
I/c. Dean, Faculty of Humanities,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) P. S. Patil
I/c. Dean, Faculty of Science and
Technology, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) A. M. Gurav
I/c. Dean, Faculty of Commerce and
Management, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) P. D. Raut
I/c. Dean, Faculty of Inter Disciplinary
Studies, Shivaji University, Kolhapur

Dr. V. D. Nandavadekar
Registrar,
Shivaji University, Kolhapur

Shri. G. R. Palase
I/c. Director,
Board of Examinations and Evaluation,
Shivaji University, Kolhapur

Shri. V. T. Patil
Finance and Accounts Officer,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) M. A. Anuse
(Member Secretary) Director,
Centre for Distance Education,
Shivaji University, Kolhapur.

■ B. O. S. MEMBERS OF ENGLISH AND LINGUISTICS ■

Dr. S. B. Bhambar, Chairman
Tukaram Krishnaji Kolekar Arts and Commerce College,
Nesari, Tal. Gadhinglaj, Dist. Kolhapur

- **Dr. Akshay Sarvade**,
Department of English,
Shivaji University, Kolhapur
- **Dr. M. R. Patil**
Dr. Ghali College, Gadhinglaj,
Dist, Kolhapur
- **Dr. Smt. Prabhavati Arvind Patil**
Vivekanand College, Kolhapur
- **Dr. Sunil Patil**
Arts & Commerce College, Kasegaon,
Tal. Walwa, Dist. Sangli
- **Dr. Prashant Kamble**
Rajarshi Shahu Arts & Commerce College,
Rukadi, Tal. Hatkanangale, Dist. Kolhapur
- **Dr. Namdev Pandurang Khavare**
Hon. Shri. Annasaheb Dange Arts,
Commerce & Science College,
Hatkanangale, Dist. Kolhapur
- **Dr. Rajandra Satyasheel Ponde**
Willingdon College, Vishrambag, Sangli
- **Prof. (Dr.) Bhagvan S. Jadhav**
Swami Ramanand Teerth Marathwada
University, Nanded
- **Prof. (Dr.) Jayprakash A. Shinde**
Professor Former Head,
Department of English,
Shivaji University, Kolhapur
- **Shri. Sadashiv Pandu Chougule**
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde,
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur
- **Dr. Sudhir Nikam**
B. N. N. College, Bhiwandi,
Thane-421305
- **Dr. Rajshree Barvekar**
Department of English,
Shivaji University, Kolhapur
- **Prin. Dr. R. G. Kulkarni**
M. G. Kanya Mahavidyalaya, Sangli

INTRODUCTION

Dear Students,

You are doing this course of Ability Enhancement Compulsory English as distance learners. You are studying the same text book which is prescribed for the regular students. But your course book is organised differently to help you study it on your own.

In all, there are 8 modules. They are divided into two parts for two semesters. In Semester I, students are required to study three units on Communication Skills and six units on Reading Comprehension. In the same way you have to study three units on Communication Skills and six units on Reading Comprehension for Semester-II.

Units on Communication Skills will help you enhance your linguistic competence. You will be able to describe objectives, people, places and daily routine. You will also be able to narrate your experiences. Further you will learn to develop your vocabulary and make enquiries and give instructions. Also you will be able to use English for Specific purposes in your actual life situations. Unit on Telephonic Communication will provide you the practical training of how to speak on telephone for various purposes. Units on Reading Comprehension will add to your literary competence. You will study short stories, essays, poems, literary articles based on the experiences of writers of memoirs, one act play etc.

For the purpose of study, the units are developed on the points like Objectives, Introduction, Content, Vocabulary or Terms to Remember, Check your progress, Key to check your progress, Exercises, Summary, List of books for further study, etc.

If you read the Self-Instructional Material given here carefully with great interest, you will be able to develop your own English language and will also get good marks in the examination.

So, we wish you great success and hope that you will enjoy studying this course.

Editors

Writing Team

Author's Name	Unit No
Semester-I	
Dr. Kalpana Gangatirkar Mahaveer Mahavidyalaya, Kolhapur	1
Dr. N. P. Khavare Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce & Science College, Hatkanangale, Dist. Kolhapur	2
Prin. Dr. Y. B. Gonde Arts College, Wagholi, Tal. Koregaon, Dist. Satara	3
Dr. Sunil G. Patil Arts and Commerce College, Kasegaon, Tal. Walwa, Dist. Sangli	4
Semester-II	
Dr. Prashantkumar Kamble Rajarshi Shahu College of Arts and Commerce, Rukadi, Tal. Hatkanangala, Dist. Kolhapur	5
Smt. S. R. Prabhune Mahila Mahavidyalaya, Mangalwar Peth Karad, Dist. Satara	6
Shri. Suhas Raut S. B. Khade Mahavidyalaya Koparde, Tal. Karveer, Dist. Kolhapur	7
Dr. Neeta Jokhe Deshbhakt A. B. Naik Arts and Science College, Chikhli, Tal. Shirala, Dist. Sangli	8

■ **Editors** ■

Dr. N. P. Khavare
Shri. Annasaheb Dange Arts, Commerce
& Science College, Hatkanangale,
Dist. Kolhapur

Dr. S. B. Bhambar
Tukaram Krishnaji Kolekar Arts and
Commerce College, Nesari, Tal. Gadhinglaj,
Dist. Kolhapur

CONTENTS

English For Business Communication

Semester I (Paper A)

Module 1	A) Developing Vocabulary	1
	B) On Saying Please - A. G. Gardiner	18
Module 2	A) Description	28
	B) The Unknown Citizen - W. H. Auden	42
Module 3	A) Narration	48
	B) Panch Parameshvar - Premchand	68
Module 4	A) Kabuliwala - Rabindranath Tagore	91
	B) Offering in the Temple - Desika Pillai	111
	C) Felling of the Bunyan Tree - Dilip Chitre	120

Semester II (Paper B)

Module 5	A) Business Correspondence	131
	B) Why does the Child Cry - Mulk Raj Anand	166
Module 6	A) Telephonic Communication	179
	B) The Necklace - Guy de Maupassant	192
Module 7	A) English for Specific Purposes	208
	B) I Thank You God - Bernard Dadie	228
Module 8	A) War - Luigi Pirandello	235
	B) The Cuckoo - William Wordsworth	248
	C) Let Me Not... - William Shakespeare	256

Each Unit begins with the section Objectives -

Objectives are directive and indicative of :

1. What has been presented in the Unit and
2. What is expected from you
3. What you are expected to know pertaining to the specific Unit once you have completed working on the Unit.

The self-check exercises with possible answers will help you to understand the Unit in the right perspective. Go through the possible answer only after you write your answers. These exercises are not to be submitted to us for evaluation. They have been provided to you as Study Tools to help keep you in the right track as you study the Unit.

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

CENTRE FOR DISTANCE EDUCATION

Financial Accounting

(From Academic Year 2019-20)

For

B. Com. Part-I

Semester I & II

Copyright © Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur. (Maharashtra)
First Edition 2019

Prescribed for **B. Com. Part-I**

All rights reserved, No part of this work may be reproduced in any form by mimeography or any other means without permission in writing from the Shivaji University, Kolhapur (MS)

Copies : 1,000

Published by:

Dr. V. D. Nandavadekar

Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur-416 004

Printed by :

Shri. B. P. Patil

Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur-416 004

ISBN-978-93-89327-02-1

- ★ Further information about the Centre for Distance Education & Shivaji University may be obtained from the University Office at Vidyanagar, Kolhapur-416 004, India.
- ★ This material has been produced out of the Developmental Grant from UGC, Distance Education Bureau, New Delhi.

**Centre for Distance Education
Shivaji University, Kolhapur**

■ **ADVISORY COMMITTEE** ■

Prof. (Dr.) D. B. Shinde
Vice-Chancellor,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) D. T. Shirke
Pro-Vice-Chancellor,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) M. M. Salunkhe
Former Hon'ble Vice-Chancellor,
Yashwantrao Chavan Maharashtra Open
University, Nashik.

Prof. (Dr.) K. S. Rangappa
Former Hon'ble Vice-Chancellor,
University of Mysore

Prof. P. Prakash
Additional Secretary,
Distance Education Bureau,
University Grants Commission, New-Delhi.

Prof. (Dr.) Cima Yeole
Git Govind, Flat No. 2,
1139 Sykes Extension,
Kolhapur-416001

Dr. Smt. Bharti T. Patil
I/c. Dean, Faculty of Humanities,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) P. S. Patil
I/c. Dean, Faculty of Science and
Technology, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) A. M. Gurav
I/c. Dean, Faculty of Commerce and
Management, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) P. D. Raut
I/c. Dean, Faculty of Inter Disciplinary
Studies, Shivaji University, Kolhapur

Dr. V. D. Nandavadekar
Registrar,
Shivaji University, Kolhapur

Shri. M. A. Kakade
Director, Board of Examinations and Valuation,
Shivaji University, Kolhapur

Shri. V. T. Patil
Finance and Accounts Officer,
Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) M. A. Anuse
(Member Secretary) Director,
Centre for Distance Education,
Shivaji University, Kolhapur.

■ B. O. S. MEMBERS OF ACCOUNTANCY ■

Chairman- **Prof. (Dr.) Shrikrishna S. Mahajan**
Department of Commerce & Management,
Shivaji University, Kolhapur

- **Dr. V. A. Patil**
D. R. K. College of Commerce, Kolhapur
- **Dr. A. D. Jadhav**
Chh. Shahu Institute of Business Education & Research, (CSIBER), Kolhapur
- **Dr. J. G. Mulani**
Kai. Malati Vasantdada Patil Kanya Mahavidyalaya, Islampur, Dist. Sangli
- **Dr. P. M. Herekar**
Devchand College, Arjunnagar, Dist. Kolhapur
- **Dr. Smt. Madhuri Shinde**
G. K. G. Kanya Mahavidyalaya, Jaysingpur, Dist. Kolhapur
- **Dr. Gurunath Jotiba Fagare**
Smt. Gangabai Khivraj Ghodawat Kanya Mahavidyalaya, Jaysingpur, Dist. Kolhapur
- **Dr. Vijay Annaso Mane**
Shri Venkatesh Mahavidyalaya, Ichalkaranji, Dist. Kolhapur
- **Dr. Ashok Ramchandra Shinde**
Yashwantrao Chavan Arts and Commerce College, Urun-Islampur, Dist. - Sangli
- **Prof. (Dr.) Muralidhar Ananda Lokhande,**
Department of Commerce, Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad-431004.
- **Dr. Ramchandra Dadu Patil**
B. V. D. U. Institute of Management and Entrepreneurship Department, Navi Mumbai
- **Dr. Kedar Vijay Marulkar**
Department of Commerce & Management, Shivaji University, Kolhapur-416004
- **CA Dr. Aditya Arvind Sontakke**
Pillai HOC Institute of Management Studies and Research, Rasayani, Dist. Raigad.
- **Mustafa Inayathusen Lakadawala**
Plot No. 38/E, Shivadarshan Co-op. Housing Society, 1st Floor, Flat No. B-10, Nagala Park Kolhapur-416003.

Preface

Accounting is a process of recording transactions and preparing financial statements. However, this process is made for the use of accounting information by internal users and external users. Hence, accounting is nothing but information system according one approach when it collects data, store data and avail it whenever required. On the other hand, accounting is a language of business according to another approach where accounting serves purpose of communication as main function of language.

This book is written for the purpose of students on distance mode. It is contemplated here that the students will read the book, they will make exercise and come to the contact sessions with their queries which can be solved in it. This book is for their basic preparation for their study however they can make supplementary and extensive learning by using reference books.

This book is divided into eight chapters of 'Financial Accounting' for B. Com. Part-I (covering Semester-I and Semester-II). The book is divided for the convenience of the students into two parts, semester-wise. In the first section of the book, four units are on the topic of 'Introduction to Accounting', 'Amalgamation of Partnership Firms', 'Consignment Accounts' and 'Accounts of Professionals'. In the second section of the book, other four units are on the topic of 'Single Entry System', 'Conversion of Partnership firm into Limited Company', 'Branch Accounts' and 'Computerized Accounting System'.

Along with the theoretical components illustration are given in every unit to understand and learn every concept clearly. The model accounting entries are stated wherever necessary. At every regular interval, objective type questions are given to check the progress of the student. At the end of each unit, exercise is available which will be useful to students to make preparation according to the syllabus stipulated.

We are grateful to Hon. Vice-Chancellor Prof. (Dr.) Devanand Shinde and Hon. Pro-Vice-Chancellor Prof. (Dr.) D. T. Shirke, Prof. (Dr.) Anuse, Director, Centre for Distance Education and Registrar Dr. V. D. Nandavadekar for their support and cooperation. We are thankful to all authors and university staff for timely support for this book.

■ Editors ■

Prof. (Dr.) Shrikrishna S. Mahajan
Department of Commerce & Management,
Shivaji University, Kolhapur

Dr. Amardeep D. Jadhav
Chh. Shahu Institute of Business Education
& Research, (CSIBER), Kolhapur

Writing Team

Author's	Unit No.
Semester-I : Paper-I	
Prof. (Dr.) Shrikrishna S. Mahajan Department of Commerce and Management, Shivaji University, Kolhapur	1
Dr. J. G. Mulani Malati Kanya Mahavidyalaya, Islampur	2
Dr. Amardeep D. Jadhav Chh. Shahu Institute of Business Education & Research, (CSIBER), Kolhapur	3
Dr. Ashok R. Shinde Yashwantrao Chavan College, Islampur	4
Semester-II : Paper-II	
Dr. P. V. Mohite Arts & Commerce College, Ashta	1
Dr. Gurunath J. Fagare Principal, Smt. Gangabai Khivraj Ghodawat Kanya Mahavidyalaya, Jaysingpur	2
Dr. V. A. Mane Venkatesh Mahavidyalaya, Ichalkaranji	3
Dr. Anil G. Suryavanshi The New College, Kolhapur	4

■ **Editors** ■

Prof. (Dr.) Shrikrishna S. Mahajan
Department of Commerce &
Management, Shivaji University,
Kolhapur

Dr. Amardeep D. Jadhav
Chh. Shahu Institute of Business
Education & Research, (CSIBER),
Kolhapur

B. Com Part-I
FINANCIAL ACCOUNTING

INDEX

Unit No.	Topic	Page No.
Semester-I : Paper-I		
1	Introduction to Accounting	1
2	Amalgamation of Partnership Firm	63
3	Consignment Accounts	137
4	Accounts of Professionals	211
Semester-II : Paper-II		
1	Single Entry System	245
2	Conversion of a Partnership Firm into a Limited Company	287
3	Branch Accounts	334
4	Computerized Accounting System	409

Each Unit begins with the section objectives -

Objectives are directive and indicative of :

1. what has been presented in the unit and
2. what is expected from you
3. what you are expected to know pertaining to the specific unit, once you have completed working on the unit.

The self check exercises with possible answers will help you understand the unit in the right perspective. Go through the possible answers only after you write your answers. These exercises are not to be submitted to us for evaluation. They have been provided to you as study tools to keep you in the right track as you study the unit.

Dear Students

The SIM is simply a supporting material for the study of this paper. It is also advised to see the new syllabus 2018-19 and study the reference books & other related material for the detailed study of the paper.

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र

व्यवस्थापन तत्त्वे आणि उपयोजन

(Management Principles and Applications)

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

पेपर-१ व २

बी. कॉम. भाग-१

सेमिस्टर १ व २ करिता

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०१९

बी. कॉम. (व्यवस्थापन तत्त्वे आणि उपयोजन) भाग-१, सत्र १ व २ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

मुद्रक

श्री. बी. पी. पाटील

अधीक्षक,

शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

ISBN- 978-81-940444-9-9

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.

शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

★ दूर शिक्षण विभाग-विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांच्या विकसन अनुदानातून या साहित्याची निर्मिती केली आहे.

दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

■ सल्लागार समिती ■

प्रा. (डॉ.) डी. बी. शिंदे

मा. कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) डी. टी. शिर्के

प्र-कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. एम. साळुंखे

माजी कुलगुरू,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रा. (डॉ.) के. एस. रंगाप्पा

माजी कुलगुरू,
म्हैसूर विद्यापीठ, म्हैसूर

प्रा. पी. प्रकाश

अतिरिक्त सचिव-II
विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली

प्रा. (डॉ.) सीमा येवले

गीत-गोविंद, फ्लॉट नं. २,
११३९ साईक्स एक्स्टेंशन,
कोल्हापूर-४१६००१

प्रा. (डॉ.) पी. एस. पाटील

I/c अधिष्ठाता, विज्ञान व तंत्रज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) ए. एम. गुरव

I/c अधिष्ठाता, वाणिज्य व व्यवस्थापन विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) भारती पाटील

I/c अधिष्ठाता, मानवविज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) पी. डी. राऊत

I/c अधिष्ठाता, आंतर-विद्याशाखीय अभ्यास विद्याशाखा
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. एम. ए. काकडे

संचालक, परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. व्ही. टी. पाटील

वित्त व लेखा अधिकारी,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. ए. अनुसे (सदस्य सचिव)

संचालक, दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

व्यवस्थापन तत्त्वे आणि उपयोजन
बी. कॉम. भाग-१

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-१ घटक क्रमांक	सत्र-२ घटक क्रमांक
डॉ. आर. एस. साळुंखे आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पलूस	१	--
डॉ. बी. डी. गिरीगोसावी न्यू कॉलेज, कोल्हापूर	२	--
डॉ. पी. व्ही. मोहिते आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, आष्टा, जि. सांगली	३	--
डॉ. एस. आर. पवार आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, कासेगाव	४	--
प्रा. प्रमोद प्रभाकर कांबळे सहकारभूषण एस. के. पाटील कॉलेज, कुरुंदवाड	--	१
डॉ. श्रीमती एम. आर. शिंदे श्रीमती गंगाबाई खिवराज घोडावत कन्या महाविद्यालय, जयसिंगपूर	--	२
प्रा. एस. पी. पवार श्रीमंत बाबासाहेब देशमुख महाविद्यालय, आटपाडी	--	३
डॉ. एस. डी. गोरल आर. बी. माडखोलकर महाविद्यालय, चंदगड	--	४

■ संपादक ■

डॉ. आर. एस. साळुंखे
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज,
पलूस

प्रा. डॉ. ए. एम. गुरव
विभागप्रमुख, वाणिज्य व व्यवस्थापन विभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रस्तावना

शिवाजी विद्यापीठाच्या दूर शिक्षण केंद्रामार्फत बी. कॉम. भाग-१ सेमिस्टर १ व २ सी.बी.सी.एस. पॅटर्नच्या विद्यार्थ्यांसाठी “व्यवस्थापन तत्त्वे व उपयोजन” या विषयासाठी स्वयं अध्ययन साहित्य (SIM) म्हणून हे पुस्तक वाचकांना उपलब्ध करून देताना आम्हास मनोमन आनंद होत आहे.

वाणिज्य व व्यवस्थापन अभ्यासक्रमात “व्यवस्थापन तत्त्वे व उपयोजन” हा एक महत्त्वाचा अभ्यास विषय आहे. या पुस्तकात व्यवस्थापन, व्यवस्थापनाचे काही महत्त्वाचे सिद्धांत, व्यवस्थापनाची कार्ये-नियोजन, निर्णय, संघटन, निर्देशन, कार्यप्रेरणा, संदेशवहन, नेतृत्व व नियंत्रण, व्यवस्थापनातील आधुनिक संकल्पना या घटकांचा सविस्तर अभ्यास दिलेला आहे.

सोपेपणा, संकल्पनात्मक स्पष्टता, व्यावहारिक उपयोग, आवश्यक त्या ठिकाणी पूरक स्पष्टीकरण साधने यांचा वापर पर्याप्त स्वरूपात केला आहे. सर्वच घटक लेखकांनी लेखनाचा अपेक्षित दर्जा ठेवण्याचा प्रयत्न केला आहे. प्रत्येक घटकाच्या शेवटी स्वाध्यायासाठी प्रश्न दिले आहेत. पारिभाषिक शब्द व क्षेत्रीय कार्य सूचित केले आहे. लेखनासाठी वापरलेल्या व अधिकच्या वाचनासाठी संदर्भ पुस्तकांची यादी दिलेली आहे.

पुस्तक स्वयं अध्ययनासाठी निश्चितच वाचकांना उपयुक्त ठरेल असे वाटते. आवश्यक त्या सुधारणांसाठी वाचकांनी पुस्तकाचा नेमका संदर्भ देऊन विद्यापीठाच्या “संचालक दूर शिक्षण केंद्र” यांच्या कार्यालयाशी संपर्क साधावा.

या साहित्याच्या प्रकाशनात सहभागी झालेल्या सर्व लेखकांचे, दूर शिक्षण केंद्रातील सर्व अधिकारी व प्रशासकीय सेवक वर्ग तसेच विद्यापीठ मुद्रणालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांचे मनःपूर्वक आभार.

– संपादक

दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

अभ्यासमंडळ : व्यवस्थापन

अध्यक्ष - डॉ. सारंग शंकर भोला

कर्मवीर भाऊराव पाटील इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट स्टडीज अँड रिसर्च वायरे, जि. सातारा

- **प्रा. डॉ. ए. एम. गुरव**
वाणिज्य व व्यवस्थापन अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
- **प्रा. डॉ. एच. एम. ठकार**
वाणिज्य व व्यवस्थापन अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
- **डॉ. विनोद बाबर**
जयवंत इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट, वाठार-कराड,
जि. सातारा
- **डॉ. यु. एम. देशमुख**
छत्रपती शाहू इन्स्टिट्यूट ऑफ बिझनेस एज्युकेशन अँड
रिसर्च, कोल्हापूर
- **डॉ. आर. एस. साळुंखे**
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पलूस, सांगली
- **डॉ. बी. डी. गिरीगोसावी**
न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
- **डॉ. टी. डी. महानवर**
डी. जी. कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा
- **डॉ. आर. बी. तेली**
शिवराज कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स अँड
डी. एस. कदम सायन्स कॉलेज, गडहिंगलज, जि. कोल्हापूर
- **डॉ. डी. टी. चावरे**
धनंजयराव गाडगीळ कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा

अनुक्रमणिका

घटक क्रमांक	घटकाचे शीर्षक	पान क्रमांक
विभाग पहिला : सत्र-१		
घटक १	व्यवस्थापनाची ओळख	१
घटक २	नियोजन आणि निर्णय प्रक्रिया	३८
घटक ३	संघटन	७८
घटक ४	निर्देशन आणि संदेशवहन	११६
विभाग दुसरा : सत्र-२		
घटक १	कार्यप्रेरणा	१४९
घटक २	नेतृत्व	१९१
घटक ३	समन्वय आणि नियंत्रण	२२९
घटक ४	व्यवस्थापनातील उदयोन्मुख बाबी	२६८

■ विद्यार्थ्यांना सूचना

प्रत्येक घटकाची सुरुवात उद्दिष्टांनी होईल. उद्दिष्टे दिशादर्शक आणि पुढील बाबी स्पष्ट करणारी असतील.

१. घटकामध्ये काय दिलेले आहे.
२. तुमच्याकडून काय अपेक्षित आहे.
३. विशिष्ट घटकावरील कार्य पूर्ण केल्यानंतर तुम्हाला काय माहित होण्याची अपेक्षा आहे.

स्वयं मूल्यमापनासाठी प्रश्न दिलेले असून त्यांची अपेक्षित उत्तरेही देण्यात आलेली आहेत. त्यामुळे घटकाचा अभ्यास योग्य दिशेने होईल. तुमची उत्तरे लिहून झाल्यानंतरच स्वयं अध्ययन साहित्यामध्ये दिलेली उत्तरे पाहा. ही तुमची उत्तरे (किंवा स्वाध्याय) आमच्याकडे मूल्यमापनासाठी पाठवायची नाहीत. तुम्ही योग्य दिशेने अभ्यास करावा, यासाठी ही उत्तरे 'अभ्यास साधन' (Study Tool) म्हणून उपयुक्त ठरतील.

प्रिय विद्यार्थी,

हे स्वयंअध्ययन साहित्य या पेपरसाठी एक पूरक अभ्याससाहित्य म्हणून आहे. असे सूचित करण्यात येते की, विद्यार्थ्यांनी २०१८-१९ पासून तयार केलेला नवीन अभ्यासक्रम पाहून त्याप्रमाणे या पेपरच्या सखोल अभ्यासासाठी संदर्भपुस्तके व इतर साहित्याचा अभ्यास करावा.

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

सूक्ष्म अर्थशास्त्र

(Micro Economics)

पेपर-१ व २

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

बी. कॉम. भाग-१

सेमिस्टर १ व २ साठी

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०१९

बी. कॉम. (सूक्ष्म अर्थशास्त्र) भाग - १ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक :

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर - ४१६ ००४.

मुद्रक :

श्री. बी. पी. पाटील

अधीक्षक,

शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,

कोल्हापूर-४१६ ००४.

ISBN- 978-93-89327-03-8

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.

शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

★ दूरशिक्षण विभाग-विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांच्या विकसन अनुदानातून या साहित्याची निर्मिती केली आहे.

दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

■ सल्लागार समिती ■

प्रा. (डॉ.) डी. बी. शिंदे

मा. कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) डी. टी. शिर्के

प्र-कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. एम. सालुंखे

माजी कुलगुरू,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रा. (डॉ.) के. एस. रंगाप्पा

माजी कुलगुरू,
म्हैसूर विद्यापीठ, म्हैसूर

प्रा. पी. प्रकाश

अतिरिक्त सचिव-II
विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली

प्रा. (डॉ.) सीमा येवले

गीत-गोविंद, फ्लॉट नं. २,
११३९ साईक्स एक्स्टेंशन,
कोल्हापूर-४१६००१

प्रा. (डॉ.) पी. एस. पाटील

I/c अधिष्ठाता, विज्ञान व तंत्रज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) ए. एम. गुरव

I/c अधिष्ठाता, वाणिज्य व व्यवस्थापन विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) भारती पाटील

I/c अधिष्ठाता, मानवविज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) पी. डी. राऊत

I/c अधिष्ठाता, आंतर-विद्याशाखीय अभ्यास विद्याशाखा
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. एम. ए. काकडे

संचालक, परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. व्ही. टी. पाटील

वित्त व लेखा अधिकारी,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. ए. अनुसे (सदस्य सचिव)

संचालक, दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

अभ्यासमंडळ : व्यावसायिक अर्थशास्त्र

अध्यक्ष - प्रा. (डॉ.) डी. के. मोरे

के.इ.एस. के. आर. पी. कन्या महाविद्यालय, उरूण-इस्लामपूर, जि. सांगली

- डॉ. एस. बी. महाडीक
संख्याशास्त्र अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
- डॉ. एस. एस. शेजल
गणपतराव आरवाडे कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सांगली
- डॉ. आर. ए. वाईगडे
देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर, जि. कोल्हापूर
- डॉ. एन. ए. पाटील
वेणुताई चव्हाण कॉलेज, कराड, जि. सातारा
- डॉ. श्रीमती विद्या पाटील
आनंदी कॉलेज ऑफ आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स,
गगनबावडा, जि. कोल्हापूर
- डॉ. यु. एम. माळकर
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पलूस, जि. सांगली
- डॉ. बी. के. माने
आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, आष्टा, ता. वाळवा,
जि. सांगली.
- डॉ. व्ही. एम. कुंभार
धनंजयराव गाडगीळ कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा
- श्री. उदय पोळ
पार्टनर, असेट इंजिनिअरिंग, अॅपेक्स टूल्स, कोल्हापूर
- प्राचार्य एस. डी. मगदूम
मु. पो. चिचवाड, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर
- डॉ. पी. एस. कांबळे
अर्थशास्त्र अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
- डॉ. ए. के. पाटील
आर्ट्स, सायन्स अँड कॉमर्स कॉलेज, रामानंदनगर
- डॉ. एच. एच. भराडी
कर्नाटका युनिव्हर्सिटी, धारवाड (कर्नाटका स्टेट) धारवाड

प्रस्तावना

जून २००७ पासून शिवाजी विद्यापीठाने बहिःस्थ विद्यार्थ्यांसाठी दूरशिक्षण कार्यक्रम राबविण्याचे ठरविले आहे. त्या अनुषंगाने बी. कॉम. भाग-१ या वर्गाच्या विद्यार्थ्यांसाठी सूक्ष्म अर्थशास्त्र हे पुस्तक लिहिले आहे. अर्थशास्त्र या विषयातील तज्ज्ञांनी या पुस्तकाची वेगवेगळी प्रकरणे लिहून विषय विद्यार्थींभिमुख करण्याचा प्रयत्न केला आहे. या पुस्तकात प्रत्यक्ष व्यवसायाशी निगडित अर्थशास्त्रीय सिद्धांताची सखोल चर्चा सोप्या व सुटसुटीत भाषेत केली आहे. विद्यार्थी व वाचकांना विषयाचे ज्ञान व आशय समजावा म्हणून आवश्यक त्या ठिकाणी तक्ते व आलेख काढून विषय अधिक सोपा करून सांगितला आहे.

या पुस्तकात मागणी आणि उपभोक्त्याचा वर्तन प्रकार, मागणीचे अनुमान अंदाज, उत्पादन फलन, उत्पादन खर्च आणि प्राप्ती यांची सविस्तर चर्चा करण्यात आली आहे. याबरोबरच पूर्ण स्पर्धा, वस्तू बाजारातील किंमत निश्चिती, मक्तेदारीयुक्त स्पर्धा आणि उत्पादन घटक किंमत निश्चिती या घटकांचा समावेश करण्यात आला आहे.

बहिःस्थ विद्यार्थ्यांना विषयाचे त्वरित आकलन व्हावे म्हणून विषयाची मांडणी, उद्दिष्ट्ये, प्रस्तावना, विषयाची मध्यवर्ती कल्पना, सारांश, स्वयंःअध्ययनासाठी प्रश्न, सरावासाठी प्रश्न व अधिक वाचनासाठी पुस्तकांची नावे शेवटी दिली आहेत. अशारितीने विद्यार्थ्यांना विषयाचे चांगले आकलन होईल अशी अपेक्षा आहे.

■ संपादक ■

प्रा. (डॉ.) डी. के. मोरे

कुसूमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय,
इस्लामपूर

दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

सूक्ष्म अर्थशास्त्र

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-१ घटक क्रमांक	सत्र-२ घटक क्रमांक
डॉ. के. एस. पवार सदाशिवराव मंडलीक महाविद्यालय, मुरगूड, ता. कागल	१	--
डॉ. डी. के. मोरे कुसूमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर	२, ४	--
डॉ. बी. के. माने आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, आष्टा, ता.वाळवा, जि.सांगली	३	--
डॉ. आर. जी. कोरबू डी. डी. शिंदे सरकार महाविद्यालय, कोल्हापूर	--	१
डॉ. डी. के. पाटील पी. व्ही. पी. महाविद्यालय, कवठेमहांकाळ, जि. सांगली	--	२
डॉ. रमजान मुजावर लाल बहादूर शास्त्री महाविद्यालय, सातारा	--	२, ४
डॉ. विजय कुंभार डी. जी. कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा	--	३
डॉ. एम. बी. वाघमोडे कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा.	--	४
डॉ. एन. बी. जाधव शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम, विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंगलज, जि. कोल्हापूर.	--	४

■ संपादक ■

प्रा. (डॉ.) डी. के. मोरे

कुसूमताई राजारामबापू पाटील कन्या महाविद्यालय,
इस्लामपूर, जि. सांगली

(vi)

अनुक्रमणिका

घटक क्रमांक	घटकाचे शीर्षक	पान क्रमांक
विभाग पहिला : सेमिस्टर-१		
घटक १	मागणी आणि उपभोक्त्याचा वर्तन प्रकार	१
घटक २	मागणीचे अनुमान/अंदाज	२५
घटक ३	उत्पादन फलन	४२
घटक ४	उत्पादन खर्च आणि प्राप्ती	६१
विभाग दुसरा : सेमिस्टर-२		
घटक १	पूर्ण स्पर्धा	८१
घटक २	मक्तेदारी	९९
घटक ३	मक्तेदारीयुक्त स्पर्धा आणि अल्पाधिकार	११५
घटक ४	उत्पादन घटक किंमत निश्चिती	१३१

■ विद्यार्थ्यांना सूचना

प्रत्येक घटकाची सुरुवात उद्दिष्टांनी होईल. उद्दिष्टे दिशादर्शक आणि पुढील बाबी स्पष्ट करणारी असतील.

१. घटकामध्ये काय दिलेले आहे.
२. तुमच्याकडून काय अपेक्षित आहे.
३. विशिष्ट घटकावरील कार्य पूर्ण केल्यानंतर तुम्हाला काय माहित होण्याची अपेक्षा आहे.

स्वयं मूल्यमापनासाठी प्रश्न दिलेले असून त्यांची अपेक्षित उत्तरेही देण्यात आलेली आहेत. त्यामुळे घटकाचा अभ्यास योग्य दिशेने होईल. तुमची उत्तरे लिहून झाल्यानंतरच स्वयं अध्ययन साहित्यामध्ये दिलेली उत्तरे पाहा. ही तुमची उत्तरे (किंवा स्वाध्याय) आमच्याकडे मूल्यमापनासाठी पाठवायची नाहीत. तुम्ही योग्य दिशेने अभ्यास करावा, यासाठी ही उत्तरे 'अभ्यास साधन' (Study Tool) म्हणून उपयुक्त ठरतील.

प्रिय विद्यार्थी,

हे स्वयंअध्ययन साहित्य या पेपरसाठी एक पूरक अभ्याससाहित्य म्हणून आहे. असे सूचित करण्यात येते की, विद्यार्थ्यांनी २०१८-१९ पासून तयार केलेला नवीन अभ्यासक्रम पाहून त्याप्रमाणे या पेपरच्या सखोल अभ्यासासाठी संदर्भपुस्तके व इतर साहित्याचा अभ्यास करावा.

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र

विपणनाची तत्त्वे

(Principles of Marketing)

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

पेपर-१ व २

बी. कॉम. भाग-१

सेमिस्टर १ व २ करिता

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०१९

बी. कॉम. (विपणनाची) भाग-१, सत्र १ व २ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

मुद्रक

श्री. बी. पी. पाटील

अधीक्षक,

शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

ISBN- 978-81-940444-8-2

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.

शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

★ दूर शिक्षण विभाग-विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांच्या विकसन अनुदानातून या साहित्याची निर्मिती केली आहे.

दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

■ सल्लागार समिती ■

प्रा. (डॉ.) डी. बी. शिंदे

मा. कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) डी. टी. शिर्के

प्र-कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. एम. साळुंखे

माजी कुलगुरू,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रा. (डॉ.) के. एस. रंगाप्पा

माजी कुलगुरू,
म्हैसूर विद्यापीठ, म्हैसूर

प्रा. पी. प्रकाश

अतिरिक्त सचिव-II
विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली

प्रा. (डॉ.) सीमा येवले

गीत-गोविंद, फ्लॉट नं. २,
११३९ साईक्स एक्स्टेंशन,
कोल्हापूर-४१६००१

प्रा. (डॉ.) पी. एस. पाटील

I/c अधिष्ठाता, विज्ञान व तंत्रज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) ए. एम. गुरव

I/c अधिष्ठाता, वाणिज्य व व्यवस्थापन विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) भारती पाटील

I/c अधिष्ठाता, मानवविज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) पी. डी. राऊत

I/c अधिष्ठाता, आंतर-विद्याशाखीय अभ्यास विद्याशाखा
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. एम. ए. काकडे

संचालक, परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. व्ही. टी. पाटील

वित्त व लेखा अधिकारी,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. ए. अनुसे (सदस्य सचिव)

संचालक, दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

विपणनाची तत्त्वे
बी. कॉम. भाग-१

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-१ घटक क्रमांक	सत्र-२ घटक क्रमांक
श्रीमती व्ही. व्ही. मैंदरगी कमला कॉलेज, कोल्हापूर	१, २(अ)	--
डॉ. यु. आर. शिंदे सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरुगुड	२	--
डॉ. ए. जी. सुर्यवंशी न्यू कॉलेज, कोल्हापूर	३	--
डॉ. बी. डी. गिरीगोसावी न्यू कॉलेज, कोल्हापूर	४	--
डॉ. आर. एस. साळुंखे आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पलूस	--	१
प्रा. उषादेवी एकनाथ साळुंखे काकासाहेब चव्हाण कॉलेज, तळमावले	--	२
डॉ. मानसिंग संभाजीराव दबडे सहकारभूषण एस. के. पाटील महाविद्यालय, कुरुंदवाड	--	२
डॉ. जे. जी. मुलाणी मालती वसंतदादा पाटील कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर	--	३
श्री. पी. बी. लुपणे क्रांती अग्रणी जी. डी. बापू लाड, महाविद्यालय, कुंडल	--	४

■ संपादक ■

डॉ. आर. एस. साळुंखे
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज,
पलूस

प्रा. डॉ. ए. एम. गुरव
विभागप्रमुख, वाणिज्य व व्यवस्थापन विभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रस्तावना

शिवाजी विद्यापीठाच्या दूर शिक्षण केंद्रामार्फत बी. कॉम. भाग-१ सेमिस्टर १ व २ सी.बी.सी.एस. पॅटर्नच्या विद्यार्थ्यांसाठी “विपणनाची तत्त्वे” या विषयासाठी स्वयं अध्ययन साहित्य (SIM) म्हणून हे पुस्तक वाचकांना उपलब्ध करून देताना आम्हास मनोमन आनंद होत आहे.

वाणिज्य व व्यवस्थापन अभ्यासक्रमात “व्यवस्थापनाची तत्त्वे” हा एक अतिशय महत्त्वाचा व अत्यंत गरजेचा विषय आहे. या पुस्तकात विपणन, विपणनाची उत्क्रांती, विपणन मिश्रणाचे चार घटक - वस्तू, किंमत, वृद्धी, वितरण, सेवा विपणन, पॅकेजिंग, लेबलिंग, चिन्हांकन, जाहिरात, वैयक्तिक वृद्धी, विपणन माहितीप्रणाली, संशोधन, किरकोळ व घाऊक व्यापार, ऑनलाईन विपणन, हरित विपणन इत्यादी घटकांचा सविस्तर अभ्यास केलेला आहे.

संकल्पनांचा स्पष्ट व सोप्या पद्धतीने अर्थ, व्यावहारिकता, आवश्यक त्या ठिकाणी पूरक स्पष्टीकरण साधने यांचा पर्याप्त स्वरूपात वापर केलेला आहे. सर्वच घटक लेखकांनी लेखनाचा अपेक्षित दर्जा ठेवण्याचा प्रयत्न केला आहे. प्रत्येक घटकाच्या शेवटी स्वाध्यायासाठी प्रश्न दिलेले आहेत. पारिभाषिक शब्द व क्षेत्रीय कार्य सूचित केले आहे. लेखनासाठी वापरलेल्या व अधिकच्या वाचनासाठी संदर्भ पुस्तकाची यादी दिलेली आहे.

पुस्तक स्वयं अध्ययनासाठी निश्चितच वाचकांना उपयुक्त ठरेल असे वाटते. आवश्यक त्या सुधारणासाठी वाचकांनी पुस्तकाचा नेमका संदर्भ देऊन विद्यापीठाच्या “संचालक दूर शिक्षण केंद्र” यांच्या कार्यालयाशी संपर्क साधावा.

या साहित्याच्या प्रकाशनात सहभागी झालेल्या सर्व लेखकांचे, दूर शिक्षण केंद्रातील सर्व अधिकारी व प्रशासकीय सेवक वर्ग तसेच विद्यापीठ मुद्रणालयातील सर्व कर्मचाऱ्यांचे मनःपूर्वक आभार.

– संपादक

दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

अभ्यासमंडळ : वाणिज्य

अध्यक्ष - प्रा. डॉ. ए. एम. गुरव

वाणिज्य व व्यवस्थापन अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

- डॉ. व्ही. के. सावंत
सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा
- डॉ. ए. एस. पाटील
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पलूस,
जि. सांगली
- डॉ. एम. ए. कोळी
सदाशिवराव मंडलीक कॉलेज, मुरगूड, ता. कागल,
जि. कोल्हापूर
- डॉ. राजेश चेट्टीवाल
आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, सातारा
- डॉ. यु. आर. शिंदे
सदाशिवराव मंडलीक कॉलेज, मुरगूड, ता. कागल,
जि. कोल्हापूर
- डॉ. एस. आर. पवार
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, कासेगाव,
ता. वाळवा, जि. सांगली
- डॉ. एस. डी. गोरल
आर. बी. माडखोलकर महाविद्यालय, चंदगड,
जि. कोल्हापूर

अनुक्रमणिका

घटक क्रमांक	घटकाचे शीर्षक	पान क्रमांक
विभाग पहिला : सेमिस्टर-१		
घटक १	विपणनाची ओळख	१
घटक २	अ) उपभोक्ता वर्तणूक	३४
	ब) बाजारपेठ निवड	४९
घटक ३	ग्रामीण विपणन	६४
घटक ४	विपणनातील अलिकडील विकास	१०९
विभाग दुसरा : सेमिस्टर-२		
घटक १	वस्तू	१२७
घटक २	अ) किंमत	१६९
	ब) वृद्धी	१७५
घटक ३	वितरण	२०९
घटक ४	किरकोळ व्यापार	२३०

■ विद्यार्थ्यांना सूचना

प्रत्येक घटकाची सुरुवात उद्दिष्टांनी होईल. उद्दिष्टे दिशादर्शक आणि पुढील बाबी स्पष्ट करणारी असतील.

१. घटकामध्ये काय दिलेले आहे.
२. तुमच्याकडून काय अपेक्षित आहे.
३. विशिष्ट घटकावरील कार्य पूर्ण केल्यानंतर तुम्हाला काय माहित होण्याची अपेक्षा आहे.

स्वयं मूल्यमापनासाठी प्रश्न दिलेले असून त्यांची अपेक्षित उत्तरेही देण्यात आलेली आहेत. त्यामुळे घटकाचा अभ्यास योग्य दिशेने होईल. तुमची उत्तरे लिहून झाल्यानंतरच स्वयं अध्ययन साहित्यामध्ये दिलेली उत्तरे पाहा. ही तुमची उत्तरे (किंवा स्वाध्याय) आमच्याकडे मूल्यमापनासाठी पाठवायची नाहीत. तुम्ही योग्य दिशेने अभ्यास करावा, यासाठी ही उत्तरे 'अभ्यास साधन' (Study Tool) म्हणून उपयुक्त ठरतील.

प्रिय विद्यार्थी,

हे स्वयंअध्ययन साहित्य या पेपरसाठी एक पूरक अभ्याससाहित्य म्हणून आहे. असे सूचित करण्यात येते की, विद्यार्थ्यांनी २०१८-१९ पासून तयार केलेला नवीन अभ्यासक्रम पाहून त्याप्रमाणे या पेपरच्या सखोल अभ्यासासाठी संदर्भपुस्तके व इतर साहित्याचा अभ्यास करावा.

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूरशिक्षण केंद्र

विमा

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

पेपर-१ व २

बी. कॉम. भाग १

सेमिस्टर १ व २ करिता

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०१९

बी. कॉम. (विमा) भाग - १ सत्र १ व २ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : १,०००

प्रकाशक

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

मुद्रक

श्री. बी. पी. पाटील

अधीक्षक,

शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

ISBN- 978-93-89327-31-1

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.

शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४ (भारत)

★ दूर शिक्षण विभाग-विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली यांच्या विकसन अनुदानातून या साहित्याची निर्मिती केली आहे.

दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

■ सल्लागार समिती ■

प्रा. (डॉ.) डी. बी. शिंदे

मा. कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) डी. टी. शिर्के

प्र-कुलगुरू,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. एम. साळुंखे

माजी कुलगुरू,
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

प्रा. (डॉ.) के. एस. रंगाप्पा

माजी कुलगुरू,
म्हैसूर विद्यापीठ, म्हैसूर

प्रा. पी. प्रकाश

अतिरिक्त सचिव-II
विद्यापीठ अनुदान आयोग, नवी दिल्ली

प्रा. (डॉ.) सीमा येवले

गीत-गोविंद, फ्लॉट नं. २,
११३९ साईक्स एक्स्टेंशन,
कोल्हापूर-४१६००१

प्रा. (डॉ.) पी. एस. पाटील

I/c अधिष्ठाता, विज्ञान व तंत्रज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) ए. एम. गुरव

I/c अधिष्ठाता, वाणिज्य व व्यवस्थापन विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) भारती पाटील

I/c अधिष्ठाता, मानवविज्ञान विद्याशाखा,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) पी. डी. राऊत

I/c अधिष्ठाता, आंतर-विद्याशाखीय अभ्यास विद्याशाखा
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. जी. आर. पळसे

I/c संचालक, परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

श्री. व्ही. टी. पाटील

वित्त व लेखा अधिकारी,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रा. (डॉ.) एम. ए. अनुसे (सदस्य सचिव)

संचालक, दूरशिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

■ अभ्यासमंडळ : वाणिज्य ■

अध्यक्ष - प्रा. डॉ. ए. एम. गुरव

वाणिज्य व व्यवस्थापन अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

- डॉ. व्ही. के. सावंत
सावित्रीबाई फुले महिला महाविद्यालय, सातारा
- डॉ. ए. एस. पाटील
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पलूस,
जि. सांगली
- डॉ. एम. ए. कोळी
सदाशिवराव मंडलीक कॉलेज, मुरगूड, ता. कागल,
जि. कोल्हापूर
- डॉ. राजेश चेट्टीवाल
आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, सातारा
- डॉ. यु. आर. शिंदे
सदाशिवराव मंडलीक कॉलेज, मुरगूड, ता. कागल,
जि. कोल्हापूर
- डॉ. एस. आर. पवार
आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, कासेगाव,
ता. वाळवा, जि. सांगली
- डॉ. एस. डी. गोरल
आर. बी. माडखोलकर महाविद्यालय, चंदगड,
जि. कोल्हापूर

दूर शिक्षण केंद्र,
शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर

विमा
बी. कॉम. भाग-१

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखन सहभाग	सत्र-१ घटक क्रमांक	सत्र-२ घटक क्रमांक
डॉ. एस. आर. पवार आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, कासेगाव	१, २	--
डॉ. एन. व्ही. शहा छ. शहाजी कॉलेज, दसरा चौक, कोल्हापूर	३	--
डॉ. एस. एस. बोजगर न्यू कॉलेज, कोल्हापूर		
डॉ. के. व्ही. मारूलकर वाणिज्य अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	४	--
डॉ. एच. पी. शिर्के आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, कडेपूर	--	१
प्रा. जी. आर. वास्के लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज, सातारा	--	२
डॉ. ए. एम. गुरव वाणिज्य अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	--	३
डॉ. श्रीमती एम. आर. शिंदे श्रीमती जी. के. जी. कॉलेज, जयसिंगपूर	--	४

■ संपादक ■

डॉ. एस. आर. पवार
श्रीमती कुसुमताई राजारामबापू पाटील
कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर

डॉ. के. व्ही. मारूलकर
वाणिज्य व व्यवस्थापन अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

प्रस्तावना

शिवाजी विद्यापीठाने शैक्षणिक वर्ष २००७-०८ पासून बहिःस्थ विद्यार्थ्यांसाठी दूरशिक्षण पध्दतीचा अवलंब केला आहे. त्यानुसार बी. कॉम. भाग एक वर्गाच्या 'विमा' विषयाची स्वयं अध्ययन साहित्य पुस्तिका सादर करताना आनंद होत आहे. विद्यापीठाच्या अधिकार मंडळानी आमच्यावर सोपविलेल्या ह्या शैक्षणिक जबाबदारीचे योग्य स्वागत होईल अशी आशा आहे.

विमाक्षेत्रामध्ये विसाव्या शतकाच्या शेवटच्या दशकात मोठ्या प्रमाणावर बदल झाले. खाजगीकरणाच्या धोरणामुळे जीवनविमा तसेच सर्वसाधारण विमा या क्षेत्रांमध्ये अनुक्रमे आयुर्विमा महामंडळ (LIC) व सर्वसाधारण विमा महामंडळ (GIC) यांची मक्तेदारी जवळपास संपुष्टात आली. खाजगी तसेच कालांतराने परकीय गुंतवणूक या क्षेत्रात आल्यामुळे नवनवे प्रकार व विम्याशी संबंधित नवीन उत्पादने बाजारात उपलब्ध झाली. सार्वजनिक व खाजगी कंपन्यांमध्ये स्पर्धात्मकता आल्यामुळे ग्राहकाभिमुख व्यवसाय करणे कंपन्यांना क्रमप्राप्त ठरले. दरम्यान विमा नियंत्रण व विकास प्राधिकरण (IRDA) ची १९९९ मध्ये स्थापना झाली व या क्षेत्रातील नियंत्रण व्यापक झाले. या सर्व बाबींचा उल्लेख व विमर्श सदर पुस्तिकेद्वारे करण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे.

प्रस्तुत पुस्तिका प्रत्यक्षात येण्यासाठी शिवाजी विद्यापीठाचे पदाधिकारी, दूरशिक्षण केंद्राचे संचालक व सर्व सहकारी यांचे मोलाचे मार्गदर्शन व सहकार्य लाभले आहे, त्यांचे संपादक म्हणून आभार मानणे आमचे कर्तव्य आहे. या स्वयं अध्ययन साहित्यामध्ये अनवधानाने काही उणिवा राहून गेल्या असल्यास त्याबद्दल सूचनांचे स्वागत आहे.

■ संपादक ■

डॉ. एस. आर. पवार

श्रीमती कुसुमताई राजारामबापू पाटील
कन्या महाविद्यालय, इस्लामपूर

डॉ. के. व्ही. मारूलकर

वाणिज्य व व्यवस्थापन अधिविभाग,
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

अनुक्रमणिका

घटक क्रमांक	घटकाचे शीर्षक	पान क्रमांक
विभाग पहिला : सेमिस्टर-१		
घटक १	विम्याची ओळख	१
घटक २	आयुर्विमा	३४
घटक ३	आयुर्विमा पत्र	५७
घटक ४	भारतातील आयुर्विमा व्यवसाय	१०५
विभाग दुसरा : सेमिस्टर-२		
घटक १	अग्निविमा	१२५
घटक २	सागरी विमा	१४७
घटक ३	अपघाती विमे	१६७
घटक ४	भारतातील सर्वसाधारण विमा व्यवसाय	१९६

■ विद्यार्थ्यांना सूचना

प्रत्येक घटकाची सुरुवात उद्दिष्टांनी होईल. उद्दिष्टे दिशादर्शक आणि पुढील बाबी स्पष्ट करणारी असतील.

१. घटकामध्ये काय दिलेले आहे.
२. तुमच्याकडून काय अपेक्षित आहे.
३. विशिष्ट घटकावरील कार्य पूर्ण केल्यानंतर तुम्हाला काय माहित होण्याची अपेक्षा आहे.

स्वयं मूल्यमापनासाठी प्रश्न दिलेले असून त्यांची अपेक्षित उत्तरेही देण्यात आलेली आहेत. त्यामुळे घटकाचा अभ्यास योग्य दिशेने होईल. तुमची उत्तरे लिहून झाल्यानंतरच स्वयं अध्ययन साहित्यामध्ये दिलेली उत्तरे पाहा. ही तुमची उत्तरे (किंवा स्वाध्याय) आमच्याकडे मूल्यमापनासाठी पाठवायची नाहीत. तुम्ही योग्य दिशेने अभ्यास करावा, यासाठी ही उत्तरे 'अभ्यास साधन' (Study Tool) म्हणून उपयुक्त ठरतील.

प्रिय विद्यार्थी,

हे स्वयंअध्ययन साहित्य या पेपरसाठी एक पूरक अभ्याससाहित्य म्हणून आहे. असे सूचित करण्यात येते की, विद्यार्थ्यांनी २०१८-१९ पासून तयार केलेला नवीन अभ्यासक्रम पाहून त्याप्रमाणे या पेपरच्या सखोल अभ्यासासाठी संदर्भपुस्तके व इतर साहित्याचा अभ्यास करावा.